

SYNEN PÅ TROSUPPFATTNINGAR I SVERIGE¹

LENNART WEIBULL

Sammanfattning

Förändringarna av den religiösa kartan i Sverige har gjort det allt intressantare att ställa frågan i vilken utsträckning dessa har gjort avtryck i svenskarnas syn på olika religioner. Har svenskarna idag mer åsikter om religion än tidigare? Har inställningen till enskilda religioner förändrats mot bakgrund av den globala politiska utvecklingen? Det är sådana frågor som har bildat utgångspunkt för de studier av svenskarnas inställning till världsreligioner som sedan 2005 regelbundet görs av SOM-institutet. I kapitlet redovisas svenskarnas inställning till de fem världsreligionerna buddhism, hinduism, islam, judendom och kristendom samt till ateism som trosuppfattning. Resultaten visar på relativt stora skillnader i synen på de olika trosuppfattningarna. I Sverige framträder ett klart mönster av tilltagande sekularisering med tydliga åldersskillnader. En annan tendens är att det över tid skett en politisk ideologisering av religionerna, främst i synen på islam men också i synen på de övriga.

En nyligen publicerad studie av religionstillhörighet i Europa visar att Sverige tillsammans med Nederländerna och Norge har högst andel personer – drygt 40 procent – som uppger att de inte har någon religion (Pew Research, 2018). Huvuddelen av övriga definierade sig som kristna, men endast en minoritet uppgav sig vara regelbundna kyrkobesökare. I samma studie visar sig att nästan hälften av svenskarna ansåg att vetenskapen gör religionen överflödigt. Andra studier har visat på att svenskar i betydligt större utsträckning än medborgare i andra länder anser att religion inte är viktigt för den nationella identiteten² och att man i Sverige mer än i andra länder är negativ till religiös tro, eftersom den bedöms bidra till intolerans (Höjer, 2011).

Bilden av det sekulariserade Sverige är känd från många studier men den är inte entydig. Statistik visar även att en majoritet av svenskarna är medlemmar i Svenska kyrkan³ och en dryg tredjedel av svenskarna har stort förtroende för kyrkan som samhällsinstitution (se kapitlet om institutionsförtroende i denna volym). Visserligen har religionshistorikern David Thurfjell (2015) karaktäriserat Sverige som ”postkristet” men en ny studie visar att närmare hälften av svenskarna uppger sig ha en kristen identitet och andelen som förespråkar så kallade kristna värden har ökat de senaste åren (Hagevi, 2019).⁴ Samtidigt har andra religiösa traditioner än den kristna fått ökad betydelse och bidragit till mångreligiöst samhälle (Willander, 2019). Ökad invandring till Sverige från den arabiska världen under 2010-talet har

medfört att särskilt islam fått en ökad synlighet i det svenska samhället (Larsson, 2015; Gardell, 2018; Göndör, 2018).

Det svenska skeendet speglar till stor del vad som händer på det globala planet. Utvecklingen i Mellanöstern, självmordsbombare och flyktingströmmar har satt fokus på islam samtidigt som det finns äldre underströmmar som uttrycker vad Samuel Huntington 1996 benämnde ”a clash of civilizations”. Det finns idag islamkritiska tendenser i flertalet europeiska länder och dessa har inte sällan varit en viktig framgångsfaktor för populistiska partier (Müller, 2016). I Sverige har debatten handlat mindre om islam som religion och mer om Islam som kultur men de två perspektiven har sällan hållits isär. Studier visar att islam har kommit att bli en politisk fråga där främlingsfientlighet och islamkritik gått hand i hand (Sorgenfrei, 2018; Demker, 2018; jfr Gardell, 2018). Samtidigt har det mot bakgrund av konflikterna i Mellanöstern och Islamiska staten (IS) skett en politisk radikaliserings inom vissa islamistiska grupper även i Sverige som tycks ha bidragit till en ökad koppling mellan politik och islam (Göndör, 2018; jfr Roy, 2018). Däremot förefaller det finnas färre friktionspunkter mellan europeisk politik och asiatiska världsregioner som buddhism och hinduism. Tvärtom tycks ökad sekulär utbredning av meditation och yoga ha bidragit till deras acceptans.

Att studera världsreligioner och ateism

Det finns sedan länge en omfattande forskning om människors förhållande till olika religioner. Ett framträdande tema har varit religion som uttryck för värderingar eller kultur (Huntington, 1996). I centrum har ofta stått frågor om sekularisering. Den ledande empiriska studien på området är World Values Survey (WVS) som regelbundet publicerar världskartor (”cultural maps”) baserade på frågeundersökningar i enskilda länder. Länderna har sedan karakteriserats efter graden av sekularisering och graden av människors upplevda möjligheter till självförverkligande (Pettersson, 2009; Norris & Inglehart, 2011). Det är på grundval av dessa analyser som Sverige har beskrivits som ”världens mest sekulariserade land” – svenskarna, tillsammans med ett antal i huvudsak protestantiska länder i norra Europa, ligger högt både i fråga om sekularisering (mer rationalism och tolerans och mindre traditionalism) och självförverkligande (World Values Survey, 2015).

En begränsning i World Values Survey är möjligen dess fokus på ländernivån som innebär att variationer mellan olika grupper inom enskilda länder får mindre utrymme i analyserna. Samtidigt har den ökande migrationen gjort att skillnader inom enskilda länder blivit allt viktigare om man ska förstå religionens betydelse. I Sverige har Thurffjell (2015) gjort en studie med fokus på svenskars syn på olika världsreligioner, främst kristendom, islam och buddhism. Studien bygger på samtalsintervjuer och visar bland annat att även om kristendomen sekulariserats har den avlagrat sig i både traditioner, riter och bekännelse. I USA har Pew Research vid två tillfällen – 2014 och 2017 – genom representativa frågeundersökningar belyst

hur amerikaner bedömer olika religiösa grupper (Pew Research, 2017). Allmänt är värderingen positiv och mellan de två undersökningsåren har opinionen blivit mer positiv till alla grupper. Mest positivt värderade är judar och katoliker; yngre är överlag mindre positiva till alla religiösa grupper (Pew Research, 2017). Inställningen till ateister ligger under genomsnittet för värdering av de olika trosgrupperna.

Mot bakgrund av det ökande intresset för hur olika religioner uppfattas introducerade SOM-institutet 2005 en mätning av svenskarnas inställning till olika världsreligioner. Syftet var att studera i vilken utsträckning religiösa förändringar på global nivå har betydelse för opinionsbildningen i Sverige. Med hänsyn till debatten om sekularisering kompletterades 2011 års undersökning med inställningen till ateism som ett slags trosuppfattning (Dworkin, 2014), men också som en motbild till synen på religionerna (jfr Dawkins, 2014). I det följande används trosuppfattningar som ett samlingsnamn för synen på religion och ateism.

Att mäta inställning till trosuppfattningar

Att ställa frågor om religion saknar inte problem. Religion är inget entydigt begrepp och mätningar av religiositet är komplicerade och ofta omstridda (Willander, 2014). Det är rimligt att ställa den principiella frågan om religion verkligen är ett fenomen som går att mäta. En annan typ av invändning är att svenskars minskade engagemang i religiösa frågor gör att de saknar tillräcklig förkunskap och att svaren snarast kommer att reflektera stereotyper eller fördomar. Till det kommer problemet att frågor om konfession för många kan vara ett känsligt område, där det är svårt att få svar.

Invändningarna är relevanta. I avsikt att undvika de allvarligaste svagheterna har den självklara utgångspunkten varit att frågans formulering inte fick uppfattas som gällande personlig religiositet eller religiös tillhörighet, utan att det skulle handla om hur man "utifrån" värderar en viss religion, alltså om svarspersonens *inställning* är positiv eller negativ. För att öppna för diversifierade svar byggde frågan på en skala från 0 (mycket negativ) till 10 (mycket positiv) med 5 som mittvärde. Formuleringen borde göra det tydligt att det inte handlar om religiös bekännelse (Holmberg & Weibull, 2006).

När det gäller hur väl frågor om religion fungerar i en allmän surveyundersökning visar erfarenheten från de svenska SOM-undersökningarna att frågor om religiösa aktiviteter, som exempelvis bön till Gud, brukar besvaras av i stort sett alla respondenter (Weibull & Strid, 2011; Weibull, 2014). Samtidigt är det uppenbart att frågan om världsreligioner är svårare. Ingen av de fem världsreligionerna är ett enhetligt system utan att var och en innehåller många olika riktningar. Dessutom innebär den kulturella närheten att referensramen i fråga om inställningen till kristendom för de svarande är en annan än för övriga religioner. Svaren kan därför endast ge en allmän bild, något som är viktigt att ha med vid tolkningen av resultaten.

Svenskarnas inställning till olika trosuppfattningar 2018

Den första frågan är i vilken utsträckning svenskarna överhuvudtaget har någon uppfattning om de trosuppfattningar som undersökningen avser. En indikation på detta är i vad mån svarspersonerna uttrycker någon riktad värdering. Om vi låter mittvärdet 5 på frågans skala 0–10 vara ett mått på andelen som inte kan ta ställning kan vi konstatera att mindre än hälften av de svarande har uttryckt någon inställning till hinduism, judendom och ateism. Det är alltså fler än 50 procent som placerat sig på mittvärdet (tabell 1).⁵ De världsreligioner där svarspersonerna i högre grad har uppfattningar är islam och kristendom; här placerar sig mindre än hälften på mittvärdet.

Det finns olika alternativ att beskriva utfallet. Ett sätt är att för varje trosuppfattning studera andelen av svenskarna som är positiva alltså placerar sig på värdena 6–10. Där framkommer att andelen positivt inställda till kristendom är 43 procent, för buddhism och ateism 27 procent, för judendom 18 procent och för islam 9 procent. Motsvarande kan göras i fråga om negativ syn och det ger, föga överraskande, en spegelvänd rangordning.

Tabell 1 Synen på olika trosuppfattningar, 2018 (procent)

	Mycket negativ					Mycket positiv					Totalt	Medel- värde	Balans- mått	Antal svar	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9					10
Kristendom	5	1	2	3	3	43	5	9	11	5	13	100	6,0	+29	1 733
Islam	27	7	8	7	5	37	2	2	1	1	3	100	3,2	-45	1 716
Buddhism	12	2	3	3	2	51	6	7	7	3	4	100	4,9	+5	1 704
Hinduism	14	3	4	4	3	58	5	3	3	1	2	100	4,4	-12	1 700
Judendom	12	2	4	4	4	56	5	5	4	2	2	100	4,5	-8	1 702
Ateism	13	2	2	2	1	53	3	5	5	4	10	100	5,0	+7	1 701

Kommentar: Frågan löd 'Allmänt sett, vilken inställning har du till följande världsreligioner/trosuppfattningar?'. Svaren har markerats på en skala mellan 0 och 10, där 0 angetts som 'Mycket negativ', 5 som 'Varken positiv eller negativ' och 10 som 'Mycket positiv'. Balansmättet anger andel positivt inställda minus andel negativt inställda och varierar mellan +100 (alla är positiva) och -100 (alla är negativa). Positiv är definierat som värdena 6–10, varken positiv eller negativ som värde 5 och negativ som värden 0–4.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2018.

Ett annat alternativ är att studera det relativa förhållandet mellan andelen positiva och andelen negativa för varje trosuppfattning, exklusive mittvärdet. Det är det så kallade balansmättet, där andelen med positiv inställning (värdena 6–10) minskas med andelen som har en negativ inställning (värdena 0–4).⁶ Med 43 procent som har en positiv inställning till kristendom medan 14 procent uppfattar den som negativ blir balansmättet +29. Också ateism och buddhism har en svag positiv

övervikt, medan det för övriga religioner finns en övervikt på den negativa sidan, särskilt för islam.

Resultatet för de fem religionerna ger, oavsett mått, ett huvudsakligen förväntat mönster. Som den i Sverige traditionellt dominerande är kristendomen den trosuppfattning som flest är insatta i och kan ta ställning till samt den som värderas mest positivt, låt vara att andelen negativa med tanke på den svenska nationella traditionen trots allt är relativt hög. Andelen som placerar sig som mest positiva (värdena 9–10) till kristendomen är 18 procent att jämföra med 6 procent på den mest negativa sidan (0–1). Islam är den enda religion som får en i huvudsak negativ bedömning. Det blir ännu tydligare då vi granskar den samlade fördelningen: mer än var fjärde svarsperson placerar sin bedömning på den negativa ytterpunkten 0.

Det finns inte några motsvarande studier i Sverige att jämföra med. Resultaten ligger dock i linje med vad Thurffjell (2015) pekat på i sina analyser av religion i Sverige, exempelvis osäkerheten i synen på kristendomen och dragningen mot buddhismen. En annan jämförelse kan hämtas i de tidigare nämnda studierna som Pew Research i USA genomförde 2014 och 2017. De avser synen på olika religiösa grupper men kan ändå sätta in de svenska resultaten i ett vidare perspektiv, inte minst som USA på ett annat sätt än Sverige är ett multireligiöst troslandskap. Överlag värderar amerikaner judiska och kristna trosbekännare mest positivt – drygt 65 på en 100-gradig så kallad termometerskala – buddhister och hinduer har omkring 60 i positiva bedömningar.⁷ Med undantag för judendom – som ligger högre i USA – har en rangordning efter positiv inställning anmärkningsvärt stora likheter med den svenska studiens (Pew Research, 2018).

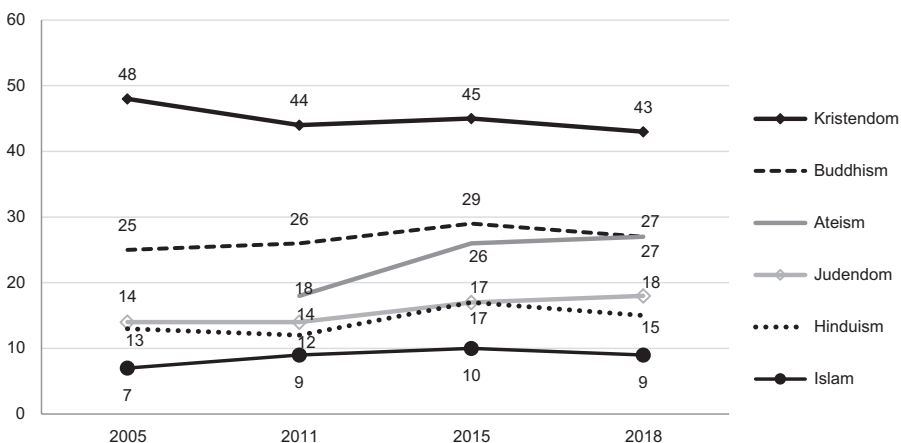
Förändringar i synen på trosuppfattningar 2005–2018

Eftersom frågan om världsreligionerna har ställts på i huvudsak samma sätt vid de fyra mätpunkterna⁸ finns det möjlighet att pröva i vad mån samhällsförändringar, inte minst ökad migration, har bidragit till förskjutningar i perspektivet på religionerna. Med tanke på att synen på religion inte handlar om någon dagsaktuell opinionsbildning utan mer om kulturell värdering är det inte rimligt att förvänta sig stora eller snabba förändringar, även om det gångna decenniet medfört att religionsfrågor fått förnyad aktualitet, där i första hand islam varit i centrum.

Även om det senare kan tala för förskjutningar har det skett enbart små förändringar i människors inställning till religionerna. När det gäller i vilken utsträckning svenskarna har fått en mer uttalad inställning till respektive trosuppfattning – positiv eller negativ – mot bakgrund av debatten visar sig att andelen av de svarande som har en positiv eller negativ inställning ligger nästan på nästan exakt samma nivå 2005 och 2018. Den enda religion där det finns en svag tendens till ökad värderingsförekomst är islam – men enbart med fem procentenheter. Också i fråga om ateism finns en sådan svag tendens till uppgång efter 2011.

Nästa fråga är i vilken utsträckning bedömningarna har förändrats. Det visar sig att inställningen till kristendomen har blivit något mindre positiv mellan 2005 och 2018, något som även visat sig i analyser av upplevd personlig kristen identitet (Hagevi, 2019). För övriga religioner finns inte någon entydig tendens; inställningen till judendomen har dock mellan de senaste två undersökningsåren blivit något mer positiv – från 14 till 18 procent (figur 1). Den största förändringen återfinns i synen på ateism som trosuppfattning, där andelen med en positiv inställning har ökat med nio procentenheter 2011–2018.

Figur 1 Andel med positiv inställning till sex trosuppfattningar, 2005, 2011, 2015 och 2018 (procent)

Kommentar: Frågan löd 'Allmänt sett, vilken inställning har du till följande världsreligioner/trosuppfattningar?'. Tillägget 'trosuppfattningar' ingick inte i frågan förrän 2011. Detsamma gäller för alternativet 'ateism'. Svaren har markerats på en skala mellan 0 och 10, där 0 angetts som 'Mycket negativ', 5 som 'Varken positiv eller negativ' och 10 som 'Mycket positiv'. Positiv är definerat som värdena 6–10, varken positiv eller negativ som värde 5 och negativ som värden 0–4.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2005, 2011, 2015 och 2018.

När det gäller negativ inställning till de olika trosuppfattningarna har det inte skett några dramatiska förändringar i svenskarnas inställning, i varje fall inte om tar hänsyn till samtliga fyra mätpunkter. Andelen negativa var generellt något högre 2011 utom till islam, därefter har andelen minskat eller varit stabil. Den enskilt största förändringen efter 2011 finns för judendomen, där andelen negativa minskat från en tredjedel till en fjärdedel. Förändringen kan synas oväntad mot bakgrund av debatten om en ökad antisemitism, men förklaringen kan möjligen ligga i den starka opinion som bildats i syfte att motverka de antisemitiska strömningarna. En annan iakttagelse är att i synen på islam 2015 placerar en stor andel av de svarande

på den negativa ytterpunkten (värdet 0). Förklaringen ligger troligen i dels de stora flyktingströmmarna, dels av attentaten i Paris, 2015.⁹

Ett ytterligare perspektiv på förändringar över tid kan vi få genom att studera förhållandet mellan synen på trosuppfattningarna. Det gäller särskilt mellan de fem världsreligionerna. Här visar sig mycket starka positiva korrelationer. Sambanden (Pearson's r) ligger mellan 0,20 (mellan kristendom och islam) och 0,85 (hinduism och buddhism). Synen på kristendomen samvarierar inte oväntat främst med synen på judendomen – två religioner med samma rötter. Sambandet med islam ligger klart lägre och på samma nivå som för buddhism och hinduism. Över tid har sambandet mellan människors syn på kristendom och islam minskat något, medan det ökat något mellan kristendom och judendom samt minskat något mellan islam och judendom. Resultaten ligger i linje med de förändringsmönster vi observerat i figur 1. Det måste dock betonas att det överlag handlar om små förändringar och att stabiliteten i bedömningarna är stor över tid.

Sambanden mellan synen på ateism och synen på de olika världsreligionerna varierar relativt mycket. De som värderar ateism positivt är mer positiva till buddhism och hinduism (Pearson's r 0,45), men även till judendom. Däremot står kristendom och ateism i motsatsställning till varandra, med ett negativt samband. Sambandet har emellertid minskat något sedan första mätåret (från $-0,20$ till $-0,08$). Förklaringen till motsatsställningen ligger troligen i att kristendom och ateism står som två huvudpolar i svenskarnas inställning till religion. För en svensk förefaller en positiv inställning till ateism i första hand stå för ett avståndstagande till kristendom och först i andra hand betraktas som en personlig livshållning – ”en religion utan Gud” (Dworkin, 2014). Innebörden är att det är svårt att förstå synen på ateismen i Sverige om den inte betraktas just som ett ifrågasättande av den kristna traditionen.

Demografisk kontext

Inställningen till de fem världsreligionerna och till ateism har visat sig variera relativt mycket mellan olika demografiska grupper (Weibull, 2012, 2016). Det gäller särskilt ålder och utbildning men – som vi senare ska se – även gudstro och politiska attityder.

När det gäller kristendomen är kvinnor mer positivt inställda än män, äldre mer positiva än yngre och boende på landsbygden mer positiva än de som bor i storstad medan betydelsen av utbildning är mindre tydlig (tabell 2). Om vi utgår från andelen med negativ inställning får vi i huvudsak den spegelvända bilden. Mönstret är stort sett detsamma 2018 som 2005. Det kan dessutom noteras att andelen med negativ inställning har ökat mer i områden där kristendomen traditionellt har en stark uppbackning.

Beträffande islam är andelen positiva visserligen liten i alla demografiska grupper. Personer med en positiv – eller snarare mindre negativ – inställning finns i högre

Tabell 2 Andel med positiv respektive negativ inställning till fem världsreligioner 2005 och 2018 samt ateism 2011 och 2018 efter kön, ålder, utbildning och boendeort (procent)

	Kristendom		Judentom		Buddhism		Hinduism		Islam		Ateism														
	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ													
Samtliga	48	43	9	14	13	18	29	26	21	22	14	15	26	27	7	9	53	54	18	24	27	21			
Kön																									
Kvinnor	51	48	6	10	15	20	21	21	26	28	19	18	15	16	22	6	11	51	46	16	21	24	17		
Män	44	43	12	18	11	16	37	31	25	25	24	26	13	13	3	8	7	57	62	19	27	29	25		
Ålder																									
15–29 år	36	37	18	19	16	23	27	22	37	34	16	17	25	17	21	22	10	16	59	45	34	42	17	15	
30–49 år	43	41	8	18	16	21	22	24	28	35	15	17	15	20	20	23	8	12	57	54	17	36	18	12	
50–64 år	52	42	7	13	12	16	30	24	24	26	22	21	12	13	26	26	5	6	54	54	16	19	27	21	
65–85 år	60	51	4	9	7	13	41	32	11	14	35	31	5	6	40	34	4	3	59	58	10	14	42	34	
Utbildning																									
Lägutbildad	50	41	6	12	6	7	38	43	12	10	34	43	6	5	38	45	3	5	59	63	8	12	48	46	
Medelläutb	44	39	13	16	14	15	26	29	22	25	23	23	12	17	26	25	6	9	56	59	14	25	26	20	
Medelhögutb	47	45	12	17	16	20	26	27	32	29	18	21	19	17	22	28	10	10	54	56	21	27	23	17	
Högutbildad	53	49	9	14	20	25	21	18	38	36	10	13	22	21	15	19	13	19	44	45	26	32	14	12	
Boendeområde																									
Landsbygd	51	44	7	14	12	13	30	30	18	16	28	29	10	8	31	33	4	4	57	61	20	17	24	26	
Mindre tätort	49	41	6	13	10	13	27	27	21	23	23	24	12	12	27	29	7	6	53	55	9	17	30	25	
Stad/större tätort	48	46	9	13	14	19	30	26	26	27	21	23	14	24	26	25	7	10	54	54	18	23	27	21	
Storstad	42	38	12	18	16	25	26	21	36	38	13	16	22	23	18	21	7	14	51	46	28	36	13	11	

Kommentar: Frågan löd 'Allmänt sett, vilken inställning har du till följande världsreligioner/trosuppfattningar?'. Tillägget 'trosuppfattningar' ingick inte i frågan förrän 2011 liksom inte heller delfrågan om ateism. Svaren har markerats på en skala mellan 0 och 10, där 0 angetts som 'Mycket negativ', 5 som 'Varken positiv eller negativ' och 10 som 'Mycket positiv'. Positiv är definierat som värdena 6–10, varken positiv eller negativ som värde 5 och negativ som värden 0–4. Antal svarande per grupp år 2005 var: kvinnor 840, män 757, ålder från yngst till äldst 285, 536, 464, 312, utbildning från låg till hög 408, 498, 331, 348, boende från landsbygd till storstad 241, 392, 731, 225. Antal svarspersoner per grupp år 2018 var: kvinnor 886, män 841, ålder från yngst till äldst 277, 492, 443, 521, utbildning från låg till hög 247, 551, 355, 552, boende från landsbygd till storstad 254, 294, 866, 273. För ateism ligger antalet svar 2011 något lägre än för 2005, men högre än siffrorna för 2018.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2005, 2011 och 2018.

grad bland yngre än bland äldre och bland högutbildade mer än bland lågutbildade. Var femte svarsperson bland de högutbildade ser 2018 positivt på islam; andelen är nästan på samma nivå bland personer under trettio år. Kvinnor är något mer positivt inställda än män. Den negativa inställningen till islam är särskilt stark hos lågutbildade, bland män och på landsbygden, där andelen negativa är över 60 procent och har ökat betydligt mellan 2005 och 2018. Under samma period har inställningen till islam blivit något mindre negativ bland de yngsta och bland storstadsbor.

Inställningen till buddhism och hinduism har ett demografiskt mönster som liknar islams, låt vara att andelen positiva till buddhism är genomsnittligt högre än till hinduism. De mer positivt inställda finns särskilt bland yngre, högutbildade och storstadsboende. När det gäller buddhism är den positiva övervikten särskilt stor bland högutbildade – 36 procent positivt inställda, i jämförelse med 10 procent bland lågutbildade (eta 0,26).¹⁰ Mönstret är detsamma för storstadsbor i förhållande till landsbygdsbor. Personer under trettio år uppvisar en klar övervikt för en positiv inställning till buddhism. Den var högst 2011 och har därefter minskat något. Den positiva inställningen finns särskilt bland ungdomar i storstad, där nästan hälften är positivt inställda, att jämföra med att en dryg tredjedel uttrycker en positiv inställning till kristendomen. Det generella mönstret är i huvudsak samma över hela perioden.

När det gäller synen på judendomen visar sig en tydlig utbildningsfaktor: bland högutbildade har en fjärdedel av svenskarna en positiv inställning, bland lågutbildade mindre än en tiondel. Kvinnor uppvisar även här en mer positiv inställning än män. Den stora förändringen mellan 2005 och 2018 är att yngre och medelålders personer och särskilt storstadsbor blivit mer positivt inställda till judendomen. Även bland de äldsta finns en uppgång. Uppgången i inställningen till judendomen har skett framför allt efter 2011.

Synen på ateism har klara likheter med inställningen till världsreligionerna, utom kristendomen.¹¹ Som vi sett fungerar synen på ateism ofta som ett slags motbild till kristendomen. I de grupper där kristendomen uppfattas mindre positivt bedöms ateismen överlag positivt. Det gäller de yngre, boende i storstad. Särskilt ålderskillnaderna är markanta: bland personer under trettio år har 42 procent en positiv inställning till ateism, bland de äldsta är andelen 14 procent. Fördjupade analyser tyder på att det rör sig om en generationsskillnad snarare än en åldersskillnad.¹² För utbildning är dock mönstret inte lika tydligt. Högutbildade har visserligen en mer positiv syn på ateism än lågutbildade, men högutbildade har samtidigt en mer positiv bild till kristendomen än vad de lågutbildade har, möjligen beroende på att de betonar olika sidor av kristendomen.

Om vi jämför med resultaten med den tidigare nämnda studien av synen på olika religiösa grupper i USA (Pew Research, 2018) visar sig en inte obetydlig överensstämmelse med svenska data. I den yngsta åldersgruppen får buddhister den mest positiva värderingen medan kristna grupper som ”mainline Protestants”

och "Evangelical Christians" uppskattas klart mindre.¹³ De senare ligger däremot bland de högsta bland personer över femtio år och bland pensionärer. Bland de äldre ligger dock buddhister och hinduer klart lägre; muslimer har, i likhet med Sverige, överlag låga siffror. I USA får ateister en låg värdering, men är något mer positivt bedömda bland yngre.

Att USA och Sverige trots skillnaderna mellan båda de två religiösa landskapen uppvisar ett så pass likartat mönster visar på att de utmärks av samma västerländska sekulariseringstrend.¹⁴ Sekulariseringen framträder som ett slags moderniseringsprocess: det är de unga boende i storstäder som är *relativt* sett mest negativt inställda till kristendomen – även om det i dessa grupper finns fortsatt en övervikt för en positiv värdering av kristendomen – och de mest positiva till ateismen (jfr Hagevi, 2009; Norris & Inglehart, 2011).

Religiös kontext

Inställningen till en trosuppfattning har att göra med en människas syn på världen och livet. Olika religioner erbjuder olika "moraliska berättelser" eller livstolkningar som människor mer eller mindre kan skriva in sig i (Göndör, 2018). Även om frågorna i SOM-undersökningen avser ett slags "utifrånperspektiv" är det uppenbart att bedömningarna påverkas av svarspersonens egen grundvärdering.¹⁵ Amerikanska studier visar tydligt att personer värderar de religiösa uppfattningar högre som ligger närmare den egna trosuppfattningen (Pew Research, 2018).¹⁶ Att belysa relationen mellan personlig religiositet som kommer till uttryck i religiös praktik som gudstro och bön är därför ett viktigt första steg för förståelsen av trosuppfattningens karaktär.

När det gäller de religiösa praktikernas betydelse går det inte oväntat en tydlig skiljelinje mellan å ena sidan kristendomen och å andra sidan övriga världsreligioner. Föga överraskande finns det bland människor i Sverige ett starkt samband mellan religiös praktik och synen på kristendomen som religion. De som anger att de regelbundet besöker gudstjänst har överlag en mycket positivare inställning till Kristendomen: både 2005 och 2018 omkring 85 procent av dem en positiv inställning till kristendomen, bland dem som uppger att de har en gudstro är andelen 74 procent (tabell 3).¹⁷ Det är i linje med tidigare analyser av den så kallade religionstrappan där gudstjänstbesök kan tolkas som högsta graden av religiöst engagemang (Weibull & Strid, 2011). Sambanden ligger på i stort sett samma nivå alla år.

Den enskildes religiösa praktiker har även klara samband med inställningen till judendom och islam, de två andra monoteistiska världsregionerna. Av dem som besöker gudstjänster och religiösa möten regelbundet var 2018 närmare 40 procent positivt inställda till judendom, bland dem aldrig gör det är andelen 13 procent. I alla grupper har andelen med positiv inställning till judendomen ökat mellan 2015 och 2018.

Tabell 3 Andel med positiv respektive negativ inställning till fem världsreligioner 2005 och 2018 samt ateism 2011 och 2018 efter religiös aktivitet och gudstro (procent)

	Kristendom		Judendom		Buddhism		Hinduism		Islam		Ateism	
	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ
	05*	18	05*	18	05*	18	05*	18	05*	18	05*	18
<i>Bevärd till Gud:</i>												
Minst en gång/vecka	81	79	1	2	25	38	19	15	38	26	23	26
Månad/kvartal	70	76	1	6	18	38	25	19	30	39	14	10
Halvår/år	56	57	8	7	21	25	22	20	23	32	16	16
Aldrig	32	30	13	19	7	13	35	29	22	24	23	23
<i>Besökt gudstjänst:</i>												
Minst en gång/vecka	88	85	0	1	30	38	14	15	14	11	36	35
Månad/kvartal	64	73	5	4	24	38	28	19	30	33	24	22
Halvår/år	81	62	4	6	16	25	26	20	26	35	19	16
Aldrig	31	33	12	18	9	13	31	29	25	25	20	23
<i>Tror på Gud*:</i>												
Ja	74	74	4	4	19	30	29	20	27	29	27	23
Nej	19	26	24	20	7	11	38	29	27	25	24	22

Kommentar: Frågan löd 'Allmänt sett, vilken inställning har du till följande världsreligioner/trosuppfattningar?'. Tillägget 'trosuppfattningar' ingick inte i frågan förrän 2011, liksom inte heller delfrågan om 'ateism'. Svaren har markerats på en skala mellan 0 och 10, där 0 angetts som 'Mycket negativ', 5 som 'Varken positiv eller negativ' och 10 som 'Mycket positiv'. Positiv är definierat som värdena 6–10, varken positiv eller negativ som värde 5 och negativ som värden 0–4. Antal svarande per grupp år 2005 var: bön varje vecka 393, bön månad/kvartal 153, bön halvår/år 211, aldrig bön 890, gudstjänst varje vecka 73, varje månad/kvartal 173, varje halvår/år 417, aldrig gudstjänst 914, tror på Gud 647 (avser 2011), tror inte på Gud 791 (avser 2011). Antal svarspersoner per grupp år 2018 var: bön varje vecka 123, bön månad/kvartal 119, bön halvår/år 191, aldrig bön 1 167, gudstjänst varje vecka 48, varje månad/kvartal 116, varje halvår/år 317, aldrig gudstjänst 1 212, tror på Gud 606 (avser 2011), tror inte på Gud 1 056 (avser 2011). Det ska betonas att antalet svarande i vissa grupper, särskilt regelbundna gudstjänstbesökare, är mycket litet och att resultatet därför måste tolkas med stor försiktighet.

*) Fråga om *Tror på Gud* avser jämförelsen 2011, eftersom frågan inte ställdes 2005. För ateism ligger antalet svar 2011 något lägre än för 2005, men högre än siffrorna för 2018.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2005, 2011 och 2018.

När det gäller islam är bilden något mer komplicerad. Den negativa inställningen till islam överväger oavsett graden av religiös praktik – men de religiöst aktiva svarspersonerna visar sig vara klart mindre negativa. Exempelvis är mer än var femte som ber till Gud regelbundet positiv till islam, bland dem som aldrig ber gäller detta var tjugonde. Sambandet ligger på samma nivå när det gäller gudstjänstbesök. Gudstroende är mer positiva till islam än de som inte tror på Gud.¹⁸ Liksom i fråga om judendomen har de religiöst aktiva blivit mer positivt inställda till islam mellan 2015 och 2018.

Föga överraskande uppvisar inställningen till buddhismen – och till viss del hinduismen – ett annorlunda mönster i förhållande till indikatorerna på religiös praktik och som snarast är förankrade i monoteistisk religion. Således finns det inga tydliga samband mellan å ena sidan gudstjänstbesök och bön till Gud och å andra sidan inställning till buddhism. Till stor del har de låga sambanden att göra med att de indikatorer som använts ingår i en annan ”moralisk berättelse”.

Inställningen till ateism framträder även i fråga om religiös praktik som en motbild till kristendomen. De mest positiva finns, inte oväntat, bland dem som uppger sig sakna gudstro, (eta 0,24) aldrig ber till Gud (eta 0,22), aldrig besöker gudstjänst (eta 0,18). Mönstren är närmast ömsesidigt uteslutande, men bilden är mer komplicerad än så. Bland dem som tror på Gud har 16 procent en positiv inställning till ateism – en högre andel än 2011 – medan 33 procent är negativt inställda. Tendensen är att inställningen till ateismen har blivit något mer positiv även bland gudstroende; omvänt gäller att var femte som inte tror på Gud ändå är positivt inställd till kristendomen. Det stöder vår utgångspunkt att positiv inställning till en trosuppfattning inte nödvändigtvis är uttryck för svarspersonernas personliga trosuppfattning.

Den religiösa praktiken visar sig föga oväntad vara kopplad till en positiv inställning till kristendomen, men har betydelse för synen även på de övriga två monoteistiska religionerna. Mönstret är inte oväntat eftersom judendom, kristendom och islam har gemensamma rötter. Men mönstret är komplicerat: även bland dem med personlig gudstro ökar andelen positiva till ateism över tid. I övrigt ligger sambandsmönstren mellan religiös praktik och trosuppfattning fast över hela perioden.

Den politiska kontexten

Det som ursprungligen motiverade SOM-institutets fråga om synen på världsreligionerna var frågan i vad mån pågående religiösa förändringar på global nivå kunde ha bäring på opinionsbildningen i Sverige (Holmberg & Weibull, 2006). Projektet breddades till analyser av trosuppfattningar eller värdegrunder genom att även ateism inkluderades men grundfrågan kvarstår om hur de undersökta trosuppfattningarna förhåller sig till politiska värderingar. Som första indikator på politisk ideologi har använts svarspersonernas självplacering på en ideologisk vänster-högerskala.

När det gäller politiskt-ideologiska bedömningarna finns det 2018 ett tydligt samband mellan politisk grundsyn och inställning till främst kristendom och islam (eta 0,27 respektive 0,17) – men med olika riktning. Andelen positiva till kristendomen är större bland personer som placerar sig till politiskt höger, medan andelen positiva till islam relativt sett är något större bland personer till vänster (tabell 4). De som placerar sig politiskt längst till vänster är mindre positivt inställda till kristendomen än de längst till höger men andelen vänsterpersoner som är positiva till kristendomen ändå större än andelen som är negativa. Skillnaden har dock minskat över tid. Det finns ett motsvarande mönster i inställningen till islam: personer längst till vänster är visserligen mer positiva till islam än personer till höger men de är ändå mer negativa än positiva till islam.

Samtidigt har det under perioden skett betydande förändringar i kopplingen mellan politisk ideologi och inställningen till islam. Visserligen är personer till vänster samtliga undersökta år mer positivt inställda till islam och personer till höger negativa men sambandet har stärkts betydligt från 2015.¹⁹ Tidpunkten för det tydligare mönstret pekar på att förändringen speglar den polariserade debatten kring flyktingfrågan; andra studier tyder att också flyktingfrågan under samma tid har ideologiserats (Demker, 2018).

Det särskilt intressanta är att den förändrade inställningen också uppträder i fråga om buddhism och hinduism: de två första undersökningsåren hade synen på dessa inget samband med vänster-högeruppfattning medan det 2018 är personer till vänster som är mer positivt inställda. Någon motsvarande ökning av partipolariseringen finns inte för inställningen till kristendomen. Även om det senare mönstret komplicerar bilden något är det ändå tydligt att inställningen till kristendom, relativt sett, är blivit mer kopplad till högerståndpunkter i samhällsfrågor och inställningen till särskilt islam ligger närmare en vänsterideologi.

Även inställningen till ateism har samband med den ideologisk självplacering. På nytt framträder ateism som en motbild till synen på kristendomen, men mönstret är inte lika tydligt. Personer som placerar sig politiskt klart till vänster är något mer positivt inställda till ateism – men även personer som placerar sig längst till höger har i stor utsträckning en positiv inställning. – än övriga. Skillnaden blir dock tydligare om vi ser till andelen som är negativa till ateism – 13 procent av dem längst till vänster och 27 procent bland dem längst till höger. Mönstret är något tydligare 2018 än 2011.

Också i inställningen till judendom finns inslag av ett politiskt-ideologiskt förhållningssätt. Personer som placerar sig längst till höger har en mer positiv inställning än personer klart till vänster. Högerpersoner är samtidigt något mer negativt inställda än personer som står till vänster. Skillnaderna är visserligen inte stora men de pekar på att det bland dem som står politiskt till höger finns både de som är positivt och de som är negativt inställda till judendom. Den ökade positiva inställningen till judendomen efter 2011 finns bland både vänster- och högerorienterade personer.

Tabell 4 Andel med positiva respektive negativa inställning till fem världsreligioner 2005 och 2018 samt Ateism 2011 och 2018 efter vänster-högeruppfattning och partisympati (procent)

	Kristendom		Judentom		Buddhism		Hinduism		Islam		Ateism													
	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv	Negativ												
	05	18	05	18	05	18	05	18	05	18	05	18												
<i>Självbedömd vänster-högeråskikt:</i>																								
Klart vänster	39	29	17	23	9	18	37	26	34	32	20	18	15	19	26	22	14	14	43	32	33	34	23	13
Något vänster	45	38	12	13	14	19	29	22	25	29	23	17	16	17	27	21	14	14	55	42	15	29	25	16
Varken eller	42	39	6	15	11	13	27	32	19	20	22	28	11	12	25	31	9	9	49	53	13	18	31	27
Något höger	58	52	8	11	17	17	27	22	20	29	21	18	18	15	25	25	7	7	57	61	18	25	24	19
Klart höger	55	56	7	12	11	24	37	30	27	25	20	29	12	12	31	34	6	6	64	81	18	29	31	27
<i>Partisympati</i>																								
V	32	25	23	27	15	21	35	25	40	33	16	17	21	18	21	21	6	17	56	37	32	39	23	9
S	45	40	7	11	9	14	30	28	16	21	24	23	10	13	28	27	6	10	51	44	14	21	33	23
MP	40	38	24	17	16	27	31	14	47	40	17	14	26	25	24	17	14	14	47	34	21	25	17	13
C	61	45	5	11	18	19	29	19	25	30	23	16	15	15	26	20	8	13	52	39	14	24	29	18
FP/L	53	33	10	20	20	22	20	26	32	27	12	16	17	16	21	26	10	7	53	54	21	41	19	13
M	50	52	7	11	13	18	30	22	30	28	18	20	16	12	23	26	5	7	60	63	17	24	22	17
KD	87	75	1	5	26	29	20	17	14	28	37	25	7	16	37	28	4	7	67	59	5	18	54	30
SD*	39	43	16	15	4	13	61	37	16	22	36	32	13	12	46	35	0	2	84	81	19	26	38	31

Kommentar: Frågan löd 'Allmänt sett, vilken inställning har du till följande världsreligioner/trosuppfattningar?'. Tillägget 'trosuppfattningar' ingick inte i frågan förän 2011, inte heller alternativet 'Ateism'. Svaren har markerats på en skala mellan 0 och 10, där 0 angetts som 'Mycket negativ', 5 som 'Varken positiv eller negativ' och 10 som 'Mycket positiv'. Positiv är definierat som värdena 6–10, varken positiv eller negativ som värde 5 och negativ som värden 0–4. Antal svarande per grupp år 2005 var: Klart vänster 82, något vänster 359, varken vänster/höger 531, något höger 410, klart höger 156, V 82, S 490, MP 104, C 113, FP/L 148, M 410, KD 74, SD 70 (avser 2011). Antal svarspersoner per grupp år 2018 var: klart vänster 142, något vänster 344, varken vänster/höger 408, något höger 449, klart höger 214, V 96, S 445, MP 85, C 162, FP/L 101, M 301, KD 106, SD, 199. Feministiskt Initiativ (FI) igår inte i analysen på grund av ett alltför få svarande.

*) Bygger på data från 2011, då underlaget bland SD-sympatisörer var ytterst litet 2005. För ateism ligger antalet svar 2011 något lägre än de för 2005.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2005, 2011 och 2018.

När vi använder partisympati som indikator på sambanden mellan trosuppfattning och politik visar resultaten från 2018 att de utan jämförelse mest positiva till kristendomen finns bland Kristdemokraternas sympatisörer (75 procent) medan de minst positiva finns bland sympatisörerna med Vänsterpartiet (25 procent). Den senare gruppen är den enda där det 2018 finns flera negativt än positivt inställda till kristendomen, låt vara att skillnaden är marginell. Övriga partiers sympatisörer ligger samlade kring genomsnittet, möjligen med undantag av de liberala sympatisörerna där andelen negativt inställda till kristendomen ligger över genomsnittet. Över tid kan noteras en ökad negativ inställning kristendomen särskilt bland sympatisörer till Vänsterpartiet och Liberalerna.

Också inställningen till judendom är mest positiv bland kristdemokratiska sympatisörer, men i övrigt är de partipolitiska skillnaderna överlag små. Den förhållandevis låga andelen positivt inställda bland socialdemokratiska sympatisörer sticker dock ut något, liksom den höga andelen negativt inställda bland sympatisörer med Sverigedemokraterna där närmare 40 procent har en negativ inställning. Den senare siffran är emellertid klart lägre än flyktingåret 2015 då närmare 90 procent var negativa till islam. Mycket tyder på att den senare siffran mer gällde partiets kärnsympatisörer och att den med ökad tillströmning av nya sympatisörer har blivit mindre negativ.

Inställningen till Islam är överlag negativ. De något mindre negativa finns bland sympatisörer med Vänsterpartiet och Miljöpartiet. En svag tendens är att sympatisörer med partier vänster om mitten över tid blivit mindre negativa till islam. Mot bakgrund av samhällsdebatten är det inte oväntat att finna de mest negativa till islam bland Sverigedemokraternas sympatisörer där över 80 procent är negativt inställda. Den ökade negativa inställningen bland Sverigedemokraterna är ett annat uttryck för politiseringen av synen på islam. Näst högst andel negativa till islam finns bland sympatisörerna till Moderaterna och Kristdemokraterna (63 respektive 59 procent). En konsekvens av de skilda tendenserna mellan väster- och högersympatisörer är att synen på islam kännetecknas av en ökad politisk polarisering.

När det gäller inställningen till buddhism och hinduism är skillnaderna mellan olika partiers sympatisörer relativt små. Den enda grupp som sticker ut är MP-sympatisörerna, där 40 procent är positivt inställda till buddhism och 25 procent till hinduism, andelar som är klart högre än genomsnittet, låt vara att det handlar om en liten grupp. För buddhism har dock andelen positiva minskat något. På andra sidan markerar sig Sverigedemokraterna som för båda religionerna har den högsta andelen negativa. Miljöpartisternas positiva inställning har delvis att göra med att det till stor del rör sig om yngre personer, som regel boende i storstad, som överlag är mindre negativa till de mindre kända världsreligionerna.

Inställningen till ateismen är som väntat mer positiv i grupper där kristendomen står relativt svagare. Det gäller även i fråga om partisympati. De positivt inställda finns framför allt hos sympatisörerna med Liberalerna och Vänsterpartiet, medan de mest negativa finns bland Sverigedemokraternas och Kristdemokraternas sym-

patisörer. I jämförelse med 2015 är det framför allt MP-sympatisörerna som inte är lika positiva och SD-sympatisörerna som blivit mer negativa. Förändringarna är dock små och verkar mindre hänga samman med partiernas profiler i fråga om trosuppfattningar och mer med sympatisörsgruppens sammansättning. Sambanden håller i stort sett även efter en kontroll för de demografiska faktorerna.²⁰

Religion som politik?

Religiösa föreställningar är inte statiska. De förändras kontinuerligt. De präglas av samhället och de speglar samhällets förändring. De handlar inte bara om religion utan snarast om kulturellt nedlagda värderingar (Inglehart & Norris, 2011). Att nå fördjupad kunskap om religiösa och kulturella underströmmar är ett sätt att förstå villkoren för opinionsbildning. Det är bakgrunden till att det i SOM-undersökningen regelbundet ställs frågor om svenskarnas inställning till världsreligioner och trosuppfattningar.

Den första frågan är i vad mån svenskarna har någon uttalad inställning till världsreligionerna. Antagandet har varit att med förändringarna i det globala samhället skulle framträda i en större åsiktsförekomst. Resultatet ger ett visst stöd för antagandet. Medan andelen som har åsikter om kristendomen är hög och stabil under perioden finns det för samtliga andra religioner en svag ökning av svarande med positiv eller negativ inställning. Men andelen som inte har någon uttalad inställning är fortsatt dominerande och ökningen är blygsam – två eller tre procentenheter.²¹ Det gäller således att mycket stor del av de svarande inte anger någon värdering vare sig i positiv eller negativ riktning.

Den andra frågan är i vad mån det skett någon värderingsförskjutning mellan de olika trosuppfattningarna. För hela perioden har kristendomen den mest positiva värderingen och islam den mest negativa. Inställningen till buddhism och ateism ligger på en mellannivå. Över tid finns samtidigt några förändringsmönster. Det tydligaste är att den positiva uppslutningen kring kristendomen sakta minskar, medan inställningen till ateism över tid blir mer positiv. En annan tendens gäller judendomen där den svenska opinionen blivit mer positiv, medan den blivit mer negativ till islam.

Den tredje frågan är i vilken utsträckning inställningen till olika trosuppfattning har samband med demografiska, religiösa och politiska faktorer och om dessa samband förändrats över tid. Inställningen till kristendomen uppvisar en klart mindre demografisk variation än övriga trosuppfattningar. Det är relativt små skillnader när det gäller kön, ålder och utbildning. Övriga världsreligioner och ateism skiljer ut sig genom att ha vara mer positivt värderade bland yngre och högtutbildade samt i storstäderna. Över tid har åldersfaktorn fått ökad betydelse för inställningen till islam genom att andelen positivt inställda har minskat bland medelålders och äldre.

I fråga om religiös praktik finns de starkaste och stabilaste sambanden, oavsett indikator, med inställningen till kristendom. Men det finns även positiva samband mellan religiösa vanor och inställning till judendom och islam. En förklaring ligger sannolikt i de för kristendomen och judendomen gemensamma rötterna, men också likheten i fråga om själva riterna bidrar säkerligen till den relativt sett positiva inställningen. Huvudmönstret är desamma under hela perioden.

När det gäller förhållandet mellan synen på trosuppfattning och politisk ideologi visar sig att sambandet mellan vänster-högerståndpunkt och inställning till kristendom har ökat: de som placerar sig politiskt till höger är något mer positivt inställda än de som står till vänster. Relativt sett har synen på kristendomen således fått en ökad högerorientering. Samtidigt har ateismen stärkt sin ställning bland personer till vänster. Det tydligaste mönstret framträder i den ökande politiska ideologiseringsprocessen av inställningen till islam. Mycket tyder på att denna är ett uttryck för den partipolitiska polarisering som utvecklats som en följd av debatten om flyktingströmmar och migration och knappast har att göra med religionerna om sådana (Demker, 2018; Ghersetti & Odén, 2018).

Sammantaget har kristendomen visserligen en överlag stark ställning men den långsiktiga tendensen är en successiv försvagning av inställningen till kristendomen som religion och en ökad positiv inställning till ateism. Det bekräftar bilden av en fortsatt, om än långsam, sekulariseringsprocess och har stöd i många mätningar (Willander, 2019). Vidare framgår att synen på kristendomen och ateismen i hög grad hänger samman genom att den senare är präglad av kritiken mot den förra – och mindre av synen på andra världsreligioner.

Slutligen går det att iaktta en ökande politisk-ideologisk polarisering i synen på de olika trosuppfattningarna. Den mest positiva inställningen till kristendom finns till höger medan de som är positiva till ateism – liksom de som är mindre negativa till islam – oftare står till vänster. Mönstret finns i ökande grad även i dagspolitiken där partier till höger oftare argumenterar för vikten av vad de kallar kristna värden, men som snarare är uttryck för en konservativ eller nationalistisk samhällssyn. Intressant är att synsättet inte sällan rymmer kritik mot Svenska kyrkans ”vänstervridning” (jfr Sundeen, 2017).²²

Också i inställningen till buddhism, hinduism, islam och judendom kan vi iaktta en ökad politisk polarisering. Det gäller främst islam där migrations- och kulturfrågor samt ökad radikalism fört upp religionen på den politiska agendan. Framväxten av en politisk vänster-högerdimension i synen på världsreligionerna speglar samtidigt den pågående globaliseringen där vänster snarast står för ett internationellt perspektiv och rymmer en stark kritik mot nationella avgränsningar, medan höger står för ett vaktslående av nationen.

Noter

- ¹ Kapitlet är en uppföljning av tidigare kapitel på samma tema (Weibull, 2012, 2016).
- ² Redovisat i tidningen *Dagen* 2019-03-06. Undersökningen är gjord av USA-baserade undersökningsinstitutet Pew Research i ett trettiotal länder. I Sverige uppger 84 procent att religionen inte är viktig för nationell identitet.
- ³ År 2017 var antalet medlemmar 5 993 368 (59,3 procent av svenskarna), att jämföra med 7 360 825 (82,9 procent) år 2000 (<https://www.svenskakyrkan.se/statistik>).
- ⁴ För en aktuell översikt av svenskt religiöst liv, se Willander (2019).
- ⁵ Det är också på hinduism och judendom som internbortfallet är över genomsnittet.
- ⁶ Balansmättet uttrycker balansen mellan positiv och negativ inställning och baseras på andelen positiva (6–10) minus andelen negativa (0–4). Det kan således variera mellan +100 (samtliga är positiva) eller –100 (samtliga är negativa).
- ⁷ Instrumentet benämns *Feeling Thermometer*, där 0 är 'coldest, most negative' och 100 'warmest, most positive'. Det ska understrykas att undersökningen inte avser religionerna utan religionens utövare (Pew Research, 2017).
- ⁸ En mindre ändring skedde dock i formuleringen år 2011, då även ordet trosuppfattning lades till i frågan och ateism lades till som sista alternativ.
- ⁹ Attentatet mot redaktionen för *Charlie Hebdo* ägde rum den 7 januari och attentatet mot konsertlokalen Bataclan i den 13 november 2015. Det senare skedde dock efter att större delen av datainsamlingen genomförts, men omkring en tiondel svarade efter detta datum.
- ¹⁰ Eta är ett statistiskt sambandsmått som går mellan 0,00 och 1,00 – ju högre värde desto större samband.
- ¹¹ Observera att tidsjämförelsen för ateism gäller 2011 och 2018.
- ¹² Vi har jämfört dem som 2005 var 16–29 år med dem som 2018 var 30–49 år – alltså i stort sett samma ålderskohort. Det visar sig då att andelen positivt inställda till kristendomen i denna kohort minskat från 26 till 18 procent. Andra studier tyder dock på att religiösa värderingar följer ett lite annat mönster över tid (Hagevi, 2009).
- ¹³ Romerska katoliker avviker dock något bland de yngre genom att vara klart högre värderade än de två andra kristna grupperna. Som tidigare redovisats skiljer sig undersökningarna också metodologiskt (not 6).

- 14 I den nationella SOM-undersökningen finns även andra indikatorer på sekularisering, exempelvis att det är en minskad andel som uppger att de tror på Gud samt ett något minskat deltagande i gudstjänster och mindre frekvent bön till Gud. Nedgången är dock långsam (Weibull & Strid, 2011; Weibull, 2014; Willander, 2019).
- 15 Den stora andelen som placerar sig på mittvärdet kan också tyda på att många svarspersoner inte haft förmågan att göra en sådan bedömning.
- 16 Den amerikanska studien visar att olika kristna grupper som regel värderar varandra högt, även om det finns undantag, och ateister lågt. Buddhister värderar ateister och agnostiker högst. Judar är den religionsgrupp som får den genomsnittligt mest positiva bedömningen (Pew Research, 2017).
- 17 Det bör understrykas att de som regelbundet besöker gudstjänster rör sig om en mycket liten grupp och siffrorna är därför osäkra.
- 18 I undersökningen 2015 ställdes även en fråga om medlemskap i andra samfund eller religionsgemenskaper än kristna, bland annat muslimska organisationer. I den gruppen – där svarspersonerna dock var ganska få – hade närmare 80 procent en positiv inställning till islam, medan drygt 50 procent var positivt inställda till kristendomen (Weibull, 2006). Någon sådan analys har inte kunnat göras, då det inte fanns någon fråga om samfundstillhörighet i undersökningen 2018.
- 19 Korrelationen mellan vänster-högerståndpunkt och inställning till islam var både 2005 och 2011 $-0,09$, 2015 $-0,20$ och 2018 $-0,27$ (Pearson's r). Det kan jämföras med $0,13$, $0,14$, $0,13$ och $0,13$ för sambandet mellan politisk-ideologisk position och inställning till kristendomen.
- 20 En enkel linjär regression var att de viktigaste förklaringsfaktorerna för kristendom var religiös praktik och vänster-högerinställning, för islam ålder och partisympati, för buddhism, hinduism och judendom ålder och utbildning samt för ateism ålder, utbildning och gudstro (jfr Weibull, 2016).
- 21 Resultatet kan här, liksom i andra analyser av långsiktig förändring, också vara påverkat av det ökade bortfallet i undersökningen. År 2005 var svarsfrekvensen i den nationella SOM-undersökningen 63 procent och år 2018 54 procent. Metodstudier visar att samhällsengagerade personer är överrepresenterade bland dem som svarar och att det kan påverka resultaten (Vernersdotter, 2016).
- 22 Debatten finns redovisad i *Synas, höras eller förtigas* (2018). Att innebörden i "kristna värden" är tydlig framgår av en svensk studie från 2018 som visar på ett signifikant positivt samband mellan viljan att satsa på ett samhälle med kristna värden och att ta emot färre flyktingar – ett samband som ökat över tid (Hagevi, 2019). Intressant är också att det är de religiöst aktiva i Sverige som har en mer positiv eller mindre negativ inställning till somliga världsreligioner.

Referenser

- Dawkins, Richard (2006). *The God Delusion*. London: Bantam.
- Demker, Marie (2018). Oförändrat motstånd mot flyktingmottagning men stärkt hotbild kring religion och svensk kultur. I Ulrika Andersson, Anders Carlander, Elina Lindgren & Maria Oskarson (red) *Sprickor i fasaden*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Dworkin, Ronald (2014). *Religion utan gud*. Göteborg: Daidalos.
- Gardell, Mattias (2011). *Islamofobi*. Stockholm: Leopard Förlag.
- Gardell, Mattias (2018). *Moskéers och muslimska församlingars utsatthet och säkerhet i Sverige 2018*. Uppsala: Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism, Uppsala universitet.
- Ghersetti, Marina & Odén, Tomas (2018). *Flyktingkrisen 2015. Mediernas bevakning och allmänhetens åsikter*. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
- Göndör, Eli (2013, red). *Religionen i demokratin. Ett politiskt dilemmas återkomst*. Stockholm: Timbro.
- Göndör, Eli (2018). *I Guds namn. Om våld och politik i Islam*. Stockholm: Fri tanke förlag.
- Hagevi, Magnus (2017). Religious Change over the Generations in an Extremely Secular Society: The Case of Sweden. *Review of religious research* 59 (4), 499–518.
- Hagevi, Magnus (2009). Efter sekulariseringen förändrade religiösa värden mellan generationer. *Socialvetenskaplig Tidskrift* nr 3–4, 2009.
- Hagevi, Magnus (2019). Allt fler vill satsa på ett samhälle med kristna värden. *Worldpress.com* 2019-03-11. <https://hagevi.wordpress.com/2019/03/11/allt-fler-vill-satsa-pa-ett-samhalle-med-kristna-varden/>
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2006). Du stora nya värld. I Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Huntington, Samuel (1996). *The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*. New York: Simon&Schuster.
- Höjer, Henrik (2011). Svenskarna mest religionskritiska. *Forskning och framsteg* nr 2, 2011.
- Larsson, Göran (2015). *Islam och muslimer i Sverige – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Myndigheten för statligt stöd till trossamfund.
- Müller, Jan-Werner (2016). *Vad är populism?* Göteborg: Daidalos.
- Norris, Pippa & Inglehart, Ronald (2011). *Sacred and secular: religion and politics worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pettersson, Thorleif (2009). Religion och samhällspraktik. En jämförande analys av det sekulära Sverige. *Socialvetenskaplig Tidskrift* nr 3–4, 2009.

- Pew Research (2017). *Americans Express Increasingly Warm Feelings Toward Religious Groups*. Washington D.C.: Pew Research Center. <http://www.pewforum.org/2017/02/15/americans-express-increasingly-warm-feelings-toward-religious-groups/> [Besökt 2019-04-24]
- Pew Research (2018). *Being Christian in Western Europe*. Washington D.C.: Pew Research Center.
- Roy, Olivier (2018). *Jihad och döden*. Göteborg: Daidalos.
- Sorgenfrei, Simon (2018). *Islam*. Stockholm: Myndigheten för statligt stöd till trossamfund.
- Sundeen, Johan (2017). *68-kyrkan: svensk kristen vänsters möten med marxismen 1965-1989*. Stockholm: Bladh by Bladh.
- Synas, höras eller förtigas (2018). *Synas, höras eller förtigas. Religionens roll i samhället*. Kristen humanism. Stockholm: Förbundet Kristen humanism.
- Vernersdotter, Frida (2016). Den nationella SOM-undersökningen 2015. I Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red) *Ekvilibrium*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2012). Världsreligioner i Sverige. I Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2016). Svenskarna och världsreligionerna. I Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red) *Ekvilibrium*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2014). Religiositet och kyrkoval. I Annika Bergström & Jonas Ohlsson (red) *Brytningstider*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart & Strid, Jan (2011). Fyra perspektiv på religion i Sverige. I Sören Holmberg & Lennart Weibull & Henrik Oscarsson (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Willander, Erika (2014). *What Counts as Religion in Sociology? The Problem of Religiosity in Sociological Methodology*. Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Willander, Erika (2019). *Sveriges religiösa landskap – samhörighet, tillhörighet och mångfald under 2000-talet*. Stockholm: Myndigheten för statligt stöd till trossamfund.
- World Values Survey (2015). Kulturkartan. <https://www.iffs.se/world-values-survey/> [Besökt 2019-04-24]

